

BEU. SBE. Derg.
Cilt:3 Sayı:1 Haziran 2014

UYGARLIK MERKEZLİ AHLAK VE ADALET EĞİTİMİ YAKLAŞIMI*

Süleyman DOĞAN**

Özet

Bu çalışmada uygarlık merkezli ahlak ve adalet eğitimi arasındaki ilişki ortaya konulmuştur. Uygarlık Doğu-Batı dünyasındaki gelişimini, uygarlığın çıkarmış olduğu ahlak ve adalet anlayış ve uygulamalarının açıklanması örneklerle açıklanmıştır. Günümüzde ahlak ve adalet eğitimi uygulamalarının ne kadarının uygarlık merkezli olup olmadığı değerlendirilmiştir. Dünyada medeniyetler farklı coğrafyalarda ortaya çıkmıştır. Farklı coğrafyalarda ortaya çıkan medeniyetlerin ortak değerleri ahlak ve adalette kendini gösterir.

Medeniyetler birbiriyle çatışmaktan ziyade kendisinden önceki ve sonraki uygarlıklar arasında ilişki bulunmaktadır. Uygarlıkları birbirlerini yok etmeden birlikte yaşama ve iletişim içerisindedir. Böylece kendilerine katkı sağlayan yönünü görmeye çalışırlar. Mesela, Batı uygarlığının ortaya çıkmasını sağlayan gerekçelerden birisi Doğu uygarlığındaki ilmi eserlerin Batı dillerine çevrilmesidir.

İnsanlığın ahlak ve adaletin dili ortaktır. Bu ortak dil, insanı ve hukuki değerler olmadan medeniyetleri inşa etmenin mümkün olmayacağı bilinmektedir. Uygarlığı etkin kılanın en önemli yollarından biri de ahlak ve adalet eğitimi vermektir. Ahlak ve adaletin olmadığı yerde uygarlıktan söz etmek olası değildir.

Bu makalede ahlak ve adaletin eğitimin nasıl, nerede, ne şekilde verilmesinin yöntemi etimi ve yaklaşımı ortaya konulmuştur. Bu yönüyle orijinal bir çalışma olduğu düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: *Uygarlık, Ahlak, Adalet, Eğitim, Eğitimi Yaklaşımı.*

* Bu başlıkla 15-17 Şubat 2013 tarihinde “Uluslararası Adıyaman Safvan Bin Muattal ve Ahlak” sempozyumunda makalenin önemli bir bölümü tebliğ olarak sunulmuş, tebliğ makale formatına getirilerek içeriği dâhil önemli bir bölümü yeniden düzenlenmiştir.

** Doç.Dr., Yıldız Teknik Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi İnsan ve Toplum Bilimleri Bölümü, İstanbul, TURKEY, e-posta.sudogan@yildiz.edu.tr

CIVILIZATION-CENTERED APPROACH TO ETHICS AND JUSTICE EDUCATION

Abstract

In this study, the relationship between civilization centered morality and justice education have been introduced. The development of civilization in the East-West world of civilization, morality and justice which was released and disclosure practices are explained with examples. Today, how many of morality and justice education practices are evaluated as to whether civilization centered. Civilizations have emerged in different regions around the world. Common values of civilization emerging in different geographies manifest itself in morality and justice.

Civilizations, rather than conflict with each other before and after him there is a relationship between civilizations. Civilizations live together without destroying each other and communicate from the inside. So try to see the direction that contributes to them. For example, one of the reasons that led to the emergence of Western civilization in Eastern civilization is scientific works translated into Western languages.

Humanity is the common language of morality and justice. This common language, people without legal value and will not be possible to build civilizations are known. Civilization activate one of the most important ways is to give morality and justice education. Morality and justice where there is no civilization is not possible to talk about.

This article describes how the education of morality and justice, where, and in what way my flesh given to the method of approach has been demonstrated. This aspect is believed to be an original work.

Key words: *Civilization, Ethics, Justice, Education, Training Approach.*

Giriş

Uygarlık (medeniyet) nedir? Uygarlık ya da medeniyet; bir ülkenin veya toplumun, maddi ve manevi varlıklarının, düşünce, sanat, bilim, teknoloji gibi ürünlerinin hepsinin toplamını ifade etmektedir. Uygar kelimesi, yerleşik hayata ilk geçen Türk kavimi olan Uygurlardan gelmektedir. Uygarlık kelimesinin cümle içerisinde kullanımı, “Medeniyet dediğin tek dişi kalmış canavar.” (M.Akif Ersoy). Uygarlıkların ortaya çıkmasında etkili olan etmenleri şu başlıklar altında toplanabilir: Buzul devirlerin sona ermesi. İklim koşullarının düzelmesi. Ateşin bulunması. Verimli tarım alanların açılması. Yerleşik hayata geçişin sağlanması. Önemli su kaynakları kullanılması. Farklı toplumları birbirlerini etkilemesi. Yer şekilleri ve korunaklı limanlar gibi etmenler etkili olmuştur.

İlk uygarlıklar genel olarak nerelerde kurulmuştur? Bunun cevabını şu şekilde vermek mümkündür:

1-Kuzey Afrika’da (Mısır).

- 2- Anadolu Yarımadasında (Akdeniz Uygarlıkları).
- 3- Asya Kıtasında (Hindistan, Çin, Mezopotamya).
- 4- Orta Amerika'da (Aztek, Maya).
- 5- Güney Amerika'da (İnka)kurulmuştur.

Adalet nedir?

M.Ö. İkinci Yüzyılda yaşayan ünlü Roma hukukçu Ulpian' a adalet kavramını tanımlamıştır. Ona göre adalet herkese hakkını vermeyi ifade eden sabit ve kalıcı bir eğilimdir. Hukukun öğütleri şunlardır: Onurlu yaşa, hiç kimseye zarar verme, herkesin hakkını teslim et.(Flew, 1997:2).

Ulpian'ın ifade etmek istediği hiç kimseye zarar vermeden herkesin hakkını teslim etme ve onurlu yaşama hakkının bireye ait olmasıdır. Bu çerçevede adaletli veya olmama bireye özgü bir durumdur. Hayek'e göre adalet anlamlı bir şekilde, o eylemin birisi tarafından bilinçli olarak meydana getirip getirilmediğine bakmaksızın herhangi bir ilişkiler durumuna değil adaletin bireysel bir davranış olmasıdır. (Hayek,1993:126).

Adalet bir eylem veya davranış, başkalarının haklarını esaslı olarak etkilediği durumda, ancak ve ancak bu haklara saygı göstermek suretiyle yapılırsa adildir.(Vlastos 1992: 60).

Bu tanımda adalet haklarla temellendirilmiş olup insanların eşitliğine dayanan varsayımı içermektedir.

Adalet kavramının eşitlik kavramıyla yakından ilişkili olduğunu, eşitliğin insanlığın aynı, ortaklığı ifade edilmediği, eşitlik kavramının iki farklı boyutu bulunmaktadır. Hukuki-siyasal eşitlik ve ekonomik eşitliktir. Hukuki, siyasi eşitlik yasalar önünde herkesin eşit muamele görmesi, eşit siyasal haklara sahip olması, insan hak ve özgürlüklerini yasalar önünde korunmasıdır. Ekonomik eşitlik, adalet eşitleştirici değil, eşitliği ifade etmektedir.

Adalet konusunun siyaset ve ekonomi teorilerinin odak noktalarında yattığı açık bir gerçektir. Aslında bir adalet teorisi geliştirmek demek, bir toplum teorisi geliştirmek demektir. Bütün düşünce tarihi boyunca adalet konusunda söyleyecek bir şeyleri olan hemen hemen her düşünürün aynı zamanda adalet anlayışına dayanan veya onun etrafında biçimlenen bir toplum teorisi de geliştirdiği görülmektedir. Platon'dan Nozick'e kadar bütün büyük filozoflar adalet konusunu ihmal etmemişlerdir. Çünkü adalet John Rawls'un dediği gibi zarif bir teorinin temel vasıflarından biri olmak durumundadır ve adil olmadığına inanılan her teori reddedilmek zorundadır.(Yayla, 1993:167).

Platon ve Hobbes'te adalet!..

Adalet kavramı tarih boyunca farklı şekillerde tanımlanmış olup filozoflar ve düşünce adamları konu hakkında farklı fikirler ileri sürmüşlerdir. İnsanların birbirlerine nasıl davranacaklarını öngören kuralları göz önüne alma ve uygulamayı, yani haklar ve görevleri kapsar. Bu iki kavram Aristoteles'in Ethics'inde sistematik biçimde ele alınmıştır. Platon adaleti itidal, bilgelik ve cesaretle birlikte dört asli erdemden birisi olarak zikreder. Adalet denetleyici ve düzenleyici bir erdemdir. Stoacılar için, platon için olduğu gibi adalet akılla bulunulabilen ve yürürlükteki kanun ve ve örfün üzerinde bir şeydir. Hobbes ise farklı bir adalet kavramı öne sürmüştür. Bir akit, bir sözleşme yapılmışsa onu bozmak adalet dışı bir şeydir. Adaletsizlik söz verip yapmamaktır ve adaletsiz olmayan her şey adildir. Böylece yenedünyada tabii adalet kavramı sarsılır. Hume adaleti suni erdem olarak adlandırır. Ne insan tabiatında ne de sözleşme adaleti ihdas edecek kurallar bulamayız. Faydacılar adalet kelimesini aynı anlamda, yani adaletin insanların uzlaşmasından doğduğu anlamında kullanıyorlardı. Adalet fikri iki şeyi varsayar: Bir davranış kuralı ve bu kuralı tasdik edecek duygudur. (Bulaç,1990:4).

Rawls'a göre adalet, doğruluğun(truth), düşünce sistemlerinin ilk erdemi olması gibi, adalet, toplumların ilk erdemidir. Adalet, bazılarının özgürlüğündeki eksilmenin, başkaları tarafından paylaşılan daha büyük bir iyi ile haklı kılınmasını kabul etmez. Adaletin temin ettiği haklar, politik pazarlığa veya toplumsal çıkar hesapları yapmaya tabi değildir. Bir adaletsizliğe, yalnızca daha da büyük bir adaletsizlikten kaçınmak zorunlu olduğunda katlanabilir. İnsani etkinliklerin ilk erdemleri olan doğruluk ve adaletten ödün verilemez.(Aktaran Hünler,1997:3-4).

Aristoteles adaleti şu güzel ve veciz sözle ifade etmiştir: “Ne güneşin doğuşu, ne de güneşin batışı adaletin tecellisi kadar hayranlık vericidir.”

Ahlak nedir?

Ahlak, Arapça “hulk” kelimesinin çoğuludur. Bu kelime de; seciye, huy, tabiat, din, insanın iç ve dış dünyalarını ifade eder.

Ahlak Kur'a-ı Kerim'de 28 yerde, adalet kelimesi ise 24 yerde geçer. (Ateş, 1975,18).

Ahlak kavramı batı dillerinde de şöyle kullanılmıştır: Almanca 'da Moral, Fransızca 'da Morale, İngilizce 'de Morals, Yunanca 'da Ethik. Bunlar genellikle “yaşam kuralları” manasında kullanılmaktadır. Ahlakın tanımı ise şöyle yapılmaktadır: Belli bir yer ve zamana özgü olarak iyi davranışlarla kötü davranışların tanımlarını yapan ve kurallarını koyabilen bilimdir.(Kızılcılık-Erjem. 1992:5).

Ahlak bilim olarak Sokrates (M.Ö.469–399) tarafından kurulmuştur. Sokrates, ahlakın insan tabiatı üzerine kurulması gerektiğini, bunun içinde bir bilim olarak düşünülmesi gerektiğini ispata çalışmıştır. Sokrates ahlakı ikiye ayırmaktadır.(1)-Din dışı ve (2) dini ahlaktır. Din dışı ahlak, dine dayanmayan, emir otoritesini dinden almayan ahlak anlamına gelmektedir.

Din dışı ahlak altında ferdiyetçi ahlaklar(mutluluk ahlakı, vazife ahlakı, varoluşçuluk ahlakı, immoralisme (ahlaksızlık ahlakı), sosyolojik ahlak, psikolojik ahlak, biyolojik ahlak gelmektedir. Dini ahlaka ilahiyatçı ahlak da denilmektedir. Dini ahlak gücünü doğaüstü bir güçten alır. Ahlakın ilahi bir emirden doğduğunu kabul eder. Dini ahlak olarak İslamiyet, Hıristiyanlık ve Yahudilik ahlakı söylenebilir.(Kızılcıkel-Erjem, 1992:5).

Ahlak, oldukça geniş kapsamlı bir konudur. Bilimlerin tümü ondan beslenirler. Ahlak, “hiçbir bilime dayanmamasına karşılık, bütün bilimler, hayatın hizmetinde örgütlenmek için ona dayanırlar. O bütün bilginin “en üstün iyi” sidir. (Gündüz, 2005:101).

Ahlak, bilimlere insan varlığını anlamaları için ışık tutar. Bilimler onu kendi açılarından yorumlarlar. İnsan türünün soy sürdürmesinin bir mekanizması olarak: biyoloji tarafından, özveri adını alan katılım özelliği olarak: genetik tarafından, ya da basitçe, toplum düzenini sağlayan dayanışma ilkesi olarak: sosyoloji tarafından, en geniş anlamda aile, akrabalık bağı olarak: antropoloji tarafından, sevginin işlevi olarak: psikoloji tarafından ahlakla bağlantısı vardır. Hatta doyum arayan canlılık ilkesinin karşıtındaki düşünsel ilke olarak: metafizik yönüyle ahlakla ilişkisi vardır. (Nutku,1998: 91-92).

Ahlak, dört farklı alana denk düşen anlamlarla karşılık bulmaktadır. Bunlardan birincisi toplum tarafından ortaya konmuş ve benimsenmiş davranışların bütünü anlamını karşılamaktadır. İkincisi, belirli normlara bağlı olarak sergilenen davranışlardır(Cevizci 2003: 87). Üçüncüsü, pek nadir kullanılan törebilim anlamına gelmektedir.(Hançerlioğlu,1993:378). Dördüncüsü ahlak felsefesi, yani etikdir.

Ahlak kavramı ya (1) betimsel olarak bir toplum tarafından benimsenmiş veya ortaya konmuş bir davranış koduna gönderimde bulunmak veya (2) normatif olarak, bir takım özgül koşullar altında bütün akıllı kişiler tarafından kabul edilecek bir davranış koduna gönderim yapmak için kullanılır. (Cevizci, 2003: 87).

Belli bir ahlak belli bir toplumsal hayat biçiminin isteklerini ifade eder; bu ahlak toplumun sesidir ve bu toplumun üyelerine seslenir. İşlevi, söz konusu toplumsal hayat biçimiyle uyumlu olacak şekilde davranışlara rehberlik etmektedir. (Poole,1991:183).

Ahlak kavramı, soyut ve özgül bir anlamı hariç tutulduğunda evrensel bir kavram olmadığı ortaya çıkmaktadır. Her toplum kendi ahlak biçimini inşa

etmektedir. Ortaya çıkarmış olduğu ahlak değerleriyle toplumsal davranışlarına anlam yükler. Aslında, ahlak bir taleptir, bir neden değil ve bizim ahlaki hayatımız benliklerimiz arasındaki ve içindeki bir çatışmadan ibarettir.(Poole;1991:184).

Ödev biçimine bürünmüştür ahlak bizi anlamlı bir hayata anlamlı bir hayata götüren seçimlerimize rehberlik etmeye değil, bu seçimlerimizi kısıtlamaya çalışmaktadır.

Ahlak ilgisini hakla sınırlandırmayı öğrenmiştir; iyi olanı işlemeyi bize bırakır. Ahlak bir kez hak ve ödev sorunları üzerinde yoğunlaşmayı seçince, kendi refahımızı nasıl sağlayabiliriz gibi daha karmaşık ve nüanslı sorular konusunda rehberlik etmek için uygun olmaktan çıkar.(Wiilliams'tan aktaran Poole,1991:184).

Ahlak bir toplumun hayat biçimi ve sesidir. Tamamıyla toplumun üyelerine seslenmektedir. Bireyin toplumsal hayat biçimiyle uyumlu olabilecek davranışlara rehberlik etmektedir. Ahlak yanlış ve doğru, iyi ve kötü, erdem ve kusur ile yaptıklarımızı ve yaptıklarımızın sonuçlarını değerlendirme ile ilgilidir.(Yılmaz, 1997: 15).

Ahlakla ilgili her belirleme, er veya geç, açık veya gizli, sistemli veya dağınık ve doğrudan ya da dolaylı olarak ahlakı temellendirmeye yönelir. Ahlak, çok yönlü olmasına karşın öncelikle sosyal bir olgudur, yalnızca sosyal olanın varlığıyla olanaklıdır. Ahlak, insanların bir arada yaşamalarının bir gereği olmakla kalmayıp, aynı zamanda bunu temin eden sosyal bir olgudur.(Gündüz, 2005: 25, 177).

Artık günümüzde ahlakın sosyal bir olduğunu kabul etmektedir. Nedeni ise, sosyal bir ilişkisinin olmasıdır.

Ahlak, adalet ve sevgi!

İnsan toplulukları zamanla benimsenen, fertlerin birbirleriyle aile, toplum, devlet ve bütün insanlarla ilişkilerini düzenleyen kurallar, ilkeler, değerler ve inançlar bütününe ahlak denir. (Bolay, 2009; 5).

Haklı ve haksızın ayırt edilerek herkese hak ettiği ödül ya da cezanın verilmesi; her şeyin olması gerektiği yerde bulunması; eylemlerin ahlaka, akla ve gerçeğe uygun olmasına adalet denir. (TÜBA, 2011;13).

Doğru anlamıyla adalet, sevgiden doğar.

Sevgi Hukuku ve Sevgi Ahlâkı'nın davranış kuralları birbirini tamamlarlar.

Hukuk'un temel kavramı, yaptırımlar (müeyyide) getirebilen “adalet”dir.

Adalet, “zorunlu ahlâklılık” demektir. Ahlâk daha yüceyi hedefler:

Nifak ve riya üzerine Hukuk Devleti bina edilmez.

“Adalet” asgarî ahlâklılıktır, bir kimsede, yöneticilerde, bu da olmazsa neye yarar?

Devlet, temsil ettiği cemiyeti birbirini yiyen düşman zümrelerin yırtıcılığına terk etmemek görevindedir. Onun en büyük işi-varlığının hikmeti-asayışı temin etmek ve adaleti yaymaktır.

Çevresine sürekli olarak kin ve düşmanlık ekenler, huzursuzluk ve bezginlik verenler; onlardan anlayış, hoşgörü, sevgi ve saygı bekleyemezler. Dolayısıyla böyle bir sonuçtan sızlanma ve şikâyete de hakları olamaz.

Adil olmayan birinin adalet beklemeye hakkı olamaz, kin, nefret ve huzursuzluk ekenler, ancak ve ancak ettiklerini biçerler. Burada Hz. Ömer’in, “Adalet mülkün temelidir” sözü ne kadar yerinde söylendiğini hatırlatmakta yarar vardır.

“ Rüzgâr eken fırtına biçer ” sözü elbette bu tür deneyimler neticesinde söylenmiştir.

Medeniyet (Uygarlık) ve Siyaset...

Aristo insanı “zoon-politikon” (siyasal canlı) olarak nitelmişti. İslâm düşünce literatüründe bu nitelendirme, tabiatı itibarıyla insanın medenî bir varlık olduğu (medeniyün bit’-tab’) şeklinde karşılık buldu. Böylece insanı bir sosyopolitik canlı olarak inceleyen yeni bir felsefî disiplin ortaya çıktı. Bu disipline el-ilmü’l-medenî, ilmü’s-siyâse, ilmü’s-siyâseti’l-medeniyye gibi isimler verildi. İnsan, tek başına bütün ihtiyaçlarını karşılamaktan acizdir. İslam Medeniyeti’nde bilgi, ilim kavramı olarak kullanılmıştır. İnsanlık tarihinde bilimsel sürecin etkin olduğu sadece üç medeniyet vardır: Eski Yunan medeniyeti, İslam medeniyet ve Batı medeniyeti. (Açıkgenç, 2006).

İhtiyaçlarını karşılayabilmesi için diğer insanlarla dayanışma ve yardımlaşma mecburiyetindedir.

Bunun için toplumda iş bölümü yapılmalı, her insan özel işte maharet kazanmalı ve sonra da herkes, ihtiyaç duyduğu şeyleri kendi ürettiklerini karşılık olarak vermek suretiyle elde etmeye çalışmalıdır. Bu da toplumun çok iyi organize olmasını ve iyi idare edilmesini gerektirir. İşte bu, uygarlık siyasetidir.

Toplum ne denli iyi idare edilirse, o denli huzurlu ve mutlu olur ve böyle bir toplum sonraki nesiller için de örnek teşkil eder.

Gelişmemiş toplumlarda fertlerin kabiliyet, bilgi ve becerileri de heder olur.

Uygarlığın cansız unsuru binalar, canlı unsuru ise insanlardır. Ancak insanları gelişigüzel cansız binaların içine soktuğumuzda bir uygarlık ortaya çıkmaz.

Toplu halde yaşayan bu insanların en yüksek toplumsal hayat düzeyine ulaşması için adaletli bir yönetim biçimine ihtiyaçları vardır.

Uygarlıklar şehirlerde kurulmuş, uygarlıkları şehirliler kurmuştur.

Bilim ve teknolojinin bu kadar geliştiği zamanımızda dahi bina denilen gelişigüzel barınaklarda sözümlü ona şehir denilen yerlerde kalabalıklar halinde yaşayan insan toplulukları vardır.

Bir medeniyet için en önemli unsur toplumsal bilinçtir. Öyleyse herkes, fert olarak şahsî ihtiyaçlarını karşılamaya çalıştığı gibi, toplumun ihtiyaçlarını da karşılamaya çalışmalıdır.

Herkes bilmelidir ki, şahsî ihtiyaçlarının en yüksek düzeyle karşılanması, herkesin en yüksek düzeyde toplumun ihtiyaçlarını da karşılamaya çalışmasına bağlıdır.

Ferdin mutluluğu toplumun mutluluğunda, toplumun mutluluğu da ferdin mutluluğundadır. Fert ve toplum arasındaki ilişkinin sağlam temellere oturtulabilmesi için de adaletli bir yönetim biçiminin oluşturulması gerekir.

Uygarlık bir başka tabirle medeniyet, toplumun adalet ve ahlak ilkeleri doğrultusunda organize edilmesi ve yönetilmesi demektir. Medeniyet, siyasetsiz olmaz. Bu anlamda siyaset ve yönetim, medeniyetin temel unsurları arasında yer almaktadır. Ancak siyaseti, öyle bir kişinin veya bir zümrenin toplum adına kural koyup ona kendi istekleri doğrultusunda şekil vermek anlamında bir yönetim tarzı olarak düşünmek büyük hatadır.

Siyaset, toplumsal bir ahlak anlayışına dayanmalı ve toplumun maşerî vicdanını esas almalıdır.

Siyasetin amacı, yönetenlerin arzu ve heveslerini tatmin etmek değil, toplumu huzura kavuşturmak ve erdemli bir toplum meydana getirmek olmalıdır.

Felsefede muallim-i sâni (ikinci öğretmen) unvanıyla anılan büyük İslâm filozofu Fârâbî, el-Medînetü'l-Fâzıla adlı eserini yöneticilere işte bu yolu göstermek için yazmıştır. Ona göre bir şehrin ahalisi tarafından benimsenen ve kuşaklar boyu izlenen dünya görüşü, vahiy alan bir kurucu başkan (er-reîsü'l-evvel, peygamber) tarafından şekillendirilmişse bu şehir erdemli şehir (el-medînetü'l-fâzıla) adını alacaktır. (Açıkgenç, 2006).

Batıda "Filozofların Prensi" unvanıyla anılan İbn Sina'ya göre ise medenî bir hayatın gerçekleşmesi için sosyal ilişkilerin iş birliği zemininde yürütülmesi kadar, adalet ilkesine göre sürdürülmesi de gereklidir.

Bu ilkenin hayata geçirilmesi, herkesin adaleti kendi çıkarına göre yorumladığı ve bu yüzden kargaşanın hüküm sürdüğü bir durumda söz konusu olamayacağından adaleti herkes için sağlayacak kuralların konması zorunludur.

Filozofa göre bu kuralları koyacak olan kişi vahiy alan bin nebî olmalıdır.

Bu fikrin metafizik temeli, Allah'ın "mümkün iyilik düzeni" hakkındaki bilgisi ve bu bilginin gereği olan inâyetidir.

Her siyaset, aynı zamanda bir uygarlık projesidir.

Bu yüzden siyasetçilerin siyasî temellerini nereye oturttukları ve neyi odak yaptıkları çok önemlidir.

Eğitim

Bir toplumda eğitimin nasıl olması gerektiğine ilişkin cevabı, o toplumun benimsemiş olduğu veya ağırlıklı olarak uyguladığı eğitim felsefesi verir.

Bireylerin, psiko-sosyal açıdan sağlıklı bir şekilde gelişmeleri ve yaşadıkları çevreye uyum sağlayabilmeleri için onlarla olan olumlu sosyal etkileşim oldukça önemlidir.

Sosyal bir varlık olan insanın diğer insanlarla ilişkilerinde iletişim becerileri önemli rol oynar.

Etkili bir iletişim becerisine sahip olan birey hem kendisine hem de çevresine kolay bir şekilde uyum sağlayabilir.

Bu sayede kendini ayarlayabilmenin yolunu öğrenir ve nerede nasıl davranacağına dikkat eder.

Böylece olaylara, durumlara ve geleceğe iyimser bir bakış açısı geliştirir.

İnsanın ilişki sahası, merkezden çevreye doğru gittikçe genişleyen daireler şeklinde ortaya çıkar. Bu dairenin odak noktasında aile bulunur.

Aile çevresinde dünyaya gelen insan, doğumdan bir süre sonra anlamak, konuşmak, hareketlere tepki vermek gibi ruhi ve fiziki nitelikte davranışlar kazanır.

Aile, özellikle yaşamın ilk yıllarında çocuğun gelişimini destekleyen en önemli kurumdur.

İnsanın kişiliğini kazanmasına, hayata hazırlanmasına en çok tesir eden çevrelerin başında aile ocağı gelir.

İnsanın ömrü boyunca en çok etkisi altında kaldığı bu aile çevresi, insani ilişkilerin başladığı ilk iletişim alanıdır.

Aile ocağında ilişkiler uyum içersinde sürdürülüyorsa orada çocuklar huzurlu ve mutludur. Aile, insan ilişkilerinin sergilendiği bir sahne gibidir.

Çocuk, bu sahnede insan ilişkilerinin bütün yönleriyle gözlemler ve yaşar.

Çocuk dünyaya sadece kendi istekleri açısından bakan bir canlıdır.

Eğitimin amaçlarından birisi de çocuğun dünyaya, insanlara ve olaylara sadece kendi istekleri açısından değil de birçok açıdan ve boyuttan bakabilme yeteneğinin geliştirilmesi olmalıdır.

Cumhuriyet dönemi Türkiye’de din ve ahlak tartışması

Toplumların değerleriyle dinleri arasındaki yakın bir münasebet vardır. Osmanlı toplumunun değerlerinin oluşmasında ya da yozlaşmasında din, merkezi bir konumda yer almıştır. Sosyal bilimcilerin genel kanaatine göre doğu toplumlarında din, her zaman çok önemli olmuştur. Ziya Gökalp’e göre Doğu ve Batı toplumlarının dine olan ihtiyacı da birbirinden farklıdır. (Kılıç, 2011).

Gökalp’e göre din, Doğu toplumları için daha fazla önem taşımaktadır: “Garpte her kemalin masdarı fen ise de Şark’ta her feyzin membaı dindir. Hükema, Garp ve Şark’ın her tarafında yetişmiş olduğu halde, Enbiyanın kâffesi Şarkta zuhur etmiştir. Şarklılar dünyevi saadetlere uhrevi gayeler takibi suretiyle destres olmuşlardır. Medeniyet-i Şarkıye’nin istinatgâhı, efkâr ve hissiyatı diniyedir.” (Kılıç, 2008).

II. Meşrutiyetten sonra Türkiye’de ahlak eğitimi konusunda bazı temel tartışmalar ortaya çıkmıştır. Bunları iki kategoride toplamak mümkündür. Birincisine göre; ahlakın temeli dindir, yani Allah korkusudur; vicdan dini inanıştan ayrılmaz. Okullarda ahlak eğitimi ancak din eğitimi ile birlikte verilebilir. (Ergin, 1997)).

Mehmet Akif Ersoy, bu görüşü şöyle formüle etmiştir:

“Ne irfandır veren ahlaka yükseklik, ne vicdandır;

Fazilet hissi insanlarda Allah korkusundandır.

Yüreklerden çekilmiş farz edilsin havf-ı Yezdan’ın...

Ne irfanın kalır te’siri kat’iyyen, ne vicdanın. (Ersoy, Safahat;271). Bu noktada İslam ahlakının sadece Allah korkusu kavramı üzerine bina edilmediğini, onun daha çok Allah sevgisi üzerine kurulduğunu da ifade etmek gerekir. Hatta burada kastedilen “Allah korkusunun Allah’ın rahmetinden, şefkatinden ve sevgisinden uzak kalma endişesini ifade ettiği de savunulabilir. Dolayısıyla bu korku da, Allah sevgisine dayanmaktadır. Çünkü Allah’ı tanımayan, O’nu sevmeyen bir insan O’nun rahmetinden uzak kalmaktan da korkmaz.

İkinci görüşe göre; Ahlaki eğitim din eğitimine bağlı değildir. Dolayısıyla ahlaki eğitimin din eğitiminden ayrı olması gerekir. Bütün eğitim işlerinde olduğu gibi ahlak eğitiminde de yapmamız gereken; Batılı pedagogların görüşlerini bilmek ve onları tatbik etmekten ibarettir. Çünkü pedagoji ilmi çocuğun ve gencin psikolojik kabiliyetlerinin ölçülü bir şekilde gelişmesinin yollarını öğretir. (Ergin, 1997).

Türkiye’de 1925’lerden sonra, ikinci görüşün hâkim olduğu görülmektedir. Bu çerçevede tamamen dünyevi bir ahlak inşa etme çabaları görülmüştür. Bu çalışmaların nirengi noktası; bu ahlak anlayışında dinin yerinin olmadığıdır. 1925’lerden sonra ahlak ile dinin birbirinden ayrılması gereği, sadece pedagojik açıdan değil, laiklik bağlamında da ele alınmıştır: “Son asırdadır ki, cemiyetlerin aristokrasiden demokrasiye geçmesiyle din de devlet işlerinden ayrılmaya başlamıştır... Devletin laik olmasında en büyük amil, bu suretle, müspet ilimlerin teşekkülü ve ilmin, kültürün, ahlakın, hukukun dini naslardan ayrılarak tekâmül etmesidir... İlim ve felsefeden sonra, ahlak ve hukuk müesseselerinin dinden ayrı ve müstakil bir şekilde yaşadığını görüyoruz...”

“Ahlakın dinlerle münasebeti kalmadığı artık münakaşaya bile değmeyen bir mevzudur. Eğer dinin ahlak üzerinde tesiri kalsaydı, aynı dine mensup olan cemiyetlerde muhtelif ahlak telakkilerine tesadüf edilmezdi.” (Sadak, 1938).

Türkiye’de yukarıda tırnak içinde verdiğim görüşün savunucuları 1925’lerden sonra dünyevi bir ahlak inşa etme çabalarına girmişlerdir. Fakat yeni bir ahlak oluşturmanın o kadar kolay bir iş olmadığını anlayınca da, bu sefer aradıkları dünyevi ahlakı bir yerlerden getirme gayretine girmişlerdir. Çünkü onlara göre ahlak, maddi eşya gibi bir şeydi. Bu çerçevede iki ana eğilim dikkat çekmiştir. Birincisi, eski Türk tarihine yönelmek ve buradan kendilerince; dini yönü olmayan eski Türk ahlakını alıp getirmektir. Hâlbuki bu doğru bir düşünce değildi. Çünkü eski Türk ahlakı da, eski Türk dininin etkilerini yansıtıyordu. Dolayısıyla bu ahlak da tamamen dünyevi olarak kabul edilemezdi. İkincisi de, asıl ana kaynağa yani, Batıya yönelmek ve dünyevi ahlakı oradan alıp getirmektir. Bu çerçevede yapılan çalışmalar daha çok bu tarz ahlak kitap ya da makalelerinin çevirisinden ibaretti.

Dünyevi ahlakı öneren dikkate değer çalışmalardan birisi, Kazım Nami’nin 1925 yılında basılan “Mekteplerde Ahlakı Nasıl Telkin Etmeli?” isimli kitabıdır. Bu kitap, ilk, orta ve liselerde ahlak dersine giren öğretmenlere rehberlik yapmak amacıyla yazılmıştır. Kazım Nami, bu kitabında başta G.Belot’un Revue Pedagogique’de Mayıs 1924’te yayınlanan “Rekabet Tarzı ve Ahlaki Terbiye” isimli konferansı olmak üzere, Fransız ahlakçılarından etkilenmiştir.(Nami, 1925).

Nami, toplumda ahlakın hangi temelde ele alınması gerektiği konusunda şunları savunmuştur:

“Bu hal bize mekteplerde din, mezhep, tarikat ihtilaflarından büsbütün mütecerrid, tamamen insani bir ahlakın telakkisini, mecburiyetini gösteriyor... Görülüyor ki biz ahlakı her türlü alakalardan tecrit ederek milli örf dâhilinde tatbik edilen ahlaki itiyatlar suretinde telakki ediyoruz. Her dinde her mezhepte olan ebeveyn, evlatlarının güzel ahlak sahibi olmasını istediği gibi millet de fertlerinden her birinin kendince makbul olan bir ahlakla ilgilenmesini istiyor. İşte muallimin nazarı dikkate alacağı en esaslı nokta budur.”

Türkiye’de din ile ahlak arasındaki bağı mutlak bir şekilde koparan anlayışın, dünyevi ahlak adına ürettiği ideal örnekler, büyük problemler taşımaktadır. İnşa edilmeye çalışılan bu ahlak anlayışı, 1930’ların sonuna doğru ciddi ahlak yozlaşmalarına sebep olmuştur. Osman Ergin’e göre 1943’teki II. Maarif Şurasının asıl toplanma amacı da bu problemleri ele almaktır. Fakat devrin siyasi ortamının da etkisiyle ahlak komisyonunun hazırladığı raporda dine hiç yer verilmemiş bu da büyük bir hayal kırıklığı oluşturmuştur. Türkiye’de 1930–1949 yılları arasında yaklaşık 20 yıl boyunca okullarda din dersi ya da ahlak dersi okutulmamış ve birkaç Kur’an Kursu dışında hiçbir dini okul bulunmamıştır. (Başkurt, 2007).

Bu durum ilerleyen yıllarda ahlaki alanda ciddi problemlerin doğmasına sebep olmuştur. Türkiye’de ahlaki alanda yaşanan bu sürecin bir taraftan yozlaşma bir taraftan da yozlaştırma olduğu söylenebilir. Her iki durumda da toplum, bunun faturasını çok ağır bir şekilde ödemek durumunda kalmış, bunun sosyal tusunamileri zamanımıza kadar gelmiştir.

Ahlak ve Adalet eğitimi yaklaşımları

Ahlak ve adalet kavramı evrensel değerlerdir. Öğrencilere eğitim ve öğretim ortamında bu değerler kazandırılırken yeni materyaller hazırlanarak basamak basamak verilmelidir. Özellikle ilköğretim ve ortaöğretim öğrencilerinde ahlaki değerlerin öğretim sürecinde yaygın olarak kullanılan şiirler, masallar, çocuk ahlakı ve adaleti mesajları veren hikâyeler bir öğretim yöntemidir.

1- Ahlak ve adalet eğitimi verilirken telkin yaklaşım yöntemi öğrenciye doğrudan verilen mesajlardır. Öğretmenler ve yetişkinler tarafından öğrencilere tekrar etme yoluyla neyi öğrenip neyi öğrenmedikleri gerektiğini ifade eden bir yaklaşımdır. Değerler analizini yapmadan ve sorgulamadan yetişkinler tarafından öğretmenlerin öğretme sürecine dayanır. Ancak günümüzde bu yaklaşımın etkili ve işlevsel olmadığı bazı pedagoglar tarafından ifade edilmektedir. Anne, baba ve öğretmen hangi değeri kazandırmak istiyorsa çocuk o değeri kazanmaktadır. Ahlak ve adalet kavramlarını verirken çocukların seviyesine göre örneklerle anlatılmalı ve bu iki değerın davranış haline gelmesi için yetişkin ve öğretmen iyi birer model olmalıdır.

2-Doğrudan öğretim yaklaşımında kullanmış olduğumuz bir diğer yöntem ise arkadaşlarla doğal davranış değiştirme yöntemi. Bu etkin bir yöntemdir. Öğretilmesini istenilen değerlerle tutarlı bir davranış göstermesi için bireylere, önce amacın ve daha sonra ölçütün belirlenmesi gerekir. Yani kazandırılmak istenen ahlak ve adalet eğitimi davranışını ölçüp değerlendirerek sonuca gidilebilir.

Değerlerin belirginleşmesi yaklaşımında bireyin kendi yaşamında ahlak ve adaletin önemli olduğunu kazandırmak gerekir. Ahlak ve adalet değerleri yanında bireyin kendisi için önemli olan on değer bir yere yazılmalı. Daha sonra önem sırasına göre diğer değerler elenerek ahlak ve adaletin daha çok önemli olduğu algısı oluşturulmalıdır. Birey ahlak ve adaletin insan yaşamında olmazsa olmaz bir değer olduğu anlayışı ve algısı yerleştirilmelidir. Burada değerleri doğrudan öğretim yaklaşımı yerine öğretmenler öğrencilerin kendi değerler pozisyonlarını belirleme sürecinde yardımcı olmalıdır. Karar verme sürece öğrenciye bırakılmalıdır ki kazanılan değer davranış haline dönüşsün. Değerleri davranış haline getirmiş olanlar ödüllendirilirse değerlerin yerleşmesi daha da hızlanır. Ödüllendirme illa ki maddi bir şeyle de olmayabilir. Ödüllendirme bir davranışla da ortaya konulabilir. Mesela doğru davranış gösteren ve bunu hayat düsturu haline getiren öğrenci model öğrenci olarak seçilir. Manevi ödüllendirme de önemlidir. Her şeyden önce değerlerin davranış haline dönüşmesi bir bilinç ve içselleşmeyi de beraberinde getirir.

3-Değer analizi yaklaşımı için değer kavramı değerlendirmeyi öğrenciye öğretmemiz gerekir. Bunun için değer sorununu belirlemek, değer sorununu açığa kavuşturmak, sorun hakkında bilgi toplama ve kanıtları toplama süreci gerekir. Bir sonraki süreç ise bilgi ve kanıtların uygunluğu ve doğruluğunu değerlendirme sürecidir. Daha sonra çözüm yolları için her bir değeri değerlendirerek bilinçlendirme ve içselleştirme süreciyle son bulur.

4-Bir başka yaklaşım bütüncül yaklaşım dediğimiz Lawrence Kohlberg'in adil topluluk okulu olarak karşımıza çıkar. Ki Kohlberg'in ahlaki gelişim kuramına dayanarak bir ahlak eğitimi, geleneksel öğretim yönteminden çok farklıdır. Kohlberg, ahlâki gelişimde zihinsel (Cognitive) etkenler üzerinde önemle duran ve gelişim kavramını buna göre oluşturan araştırmacılardan biridir. Kohlberg ahlaki gelişim kuramında, ahlaki yargının insan yaşamındaki işlevi çerçevesinde incelenmesi gereğini vurgulamıştır. 1958 yılında onun doktora incelemesi ahlak konusunda bir araştırma olmuştur Temel değerleri irdelemek, toplumsal etkileşimi sağlamak, mantıksal çözümlene ve akıl yürütmeyi, sorumluluğu eşit olarak paylaşımak, demokratik bir ortamda rol almaya sağlamak esastır. Bu değer öğretim yaklaşımında önemli olan düşünme ve muhakeme yapabilme gücünü kazandırarak öğrencilere öğretimi gerçekleştirmektir. Kohlberg, araştırmasını çocukları oyunlarında gözleyerek değil, onlara ahlaki ikilemleri kapsayan durumlar vererek bu durumlarda nasıl tepkide bulunacaklarını sorarak yürütmüştür Verdikleri bu tepkilerde sorunu nasıl

çözdüğü değil, çözümü gerçekleştirirken yürüttüğü akıl yürütme süreci ve niçin öyle davranılması gerektiğine ilişkin mantıksal dayanakları dikkate almıştır.

Eğitim sürecinde öğrencilerin bazı ahlaki yargılarının diğerlerinden daha yeterli olduğu gerçeğine farklı yargı nedenlerini inceleyerek kendi akıl yürütmeleri sonucu ulaşmaları esas alınır ve adil topluluk okulu yaklaşımı değer öğretim yaklaşımına ilişkin boyutlarını iki noktada toplama mümkündür. 1-Okul değerlerinin aktarılmasını içerdiği için ahlaki konuları içeren tartışmalar değerlerin geçerliliklerinin irdelenmesine imkân sağlamak, çocukların ahlaki yargı dengelerinin bir üst evre yapı özellikleriyle karşılaşmalarına fırsat vermektir. 2-Okul yapısını çocukların karar alma ve yürütme sürecine katabilecekleri doğrultusunda demokratikleştirmek, çocukların demokrasinin prensibini öğrenirken paralel uygulamalarda ahlak ve adalet değerlerini de öğrenmeye imkân vermektir. (Dilmaç, 2010:317).

5-Değerler öğretim yaklaşımıyla ilgili değerler eğitiminde gizli güç örtük program karşımıza çıkmaktadır. Değerlerin örtük programa görü ahlaki değerler ve normları öğretmek için okulun resmi programı hazırlanırken bu programlara ahlak ve adalet derslerinin eklenmesinin yeterli olmayacağı gerçeğidir. Bu açıdan resmi programın uygulanması sürecinde örtük programın da devreye girmesi gerekir ve ders programına eklenen bu dersler değer ve normları öğrenirken teori olarak yararlı olabilir. Fakat değerlerin ve toplumun normlarının kalıcı olması için okul ve sınıflarda örtük programların tespit edilmesi gerektiği vurgulanmalıdır. (Dilmaç, 2010:318). Örtük program; öğrencilerin kazanmaları beklenen bilgiler, ilkeler, kurallar, değerler, tutumlar, alışkanlıklar ya da düşünceleri okulun resmi ya da yazılı bir program olmaksızın dolaylı olarak öğrettiği programdır.

Sonuç

İnsanlığın ahlak ve adaletin dili ortaktır. İnsanlık için olmazsa olmaz ahlak ve adalettir. Bu iki kavram düzgün işlemediği ve toplumda yerini bulmadığı zaman kargaşa ve zulüm olur. Ahlak ve adaletten yoksun toplum ve devletler yok olmuşlardır. Bunların örnekleri tarihin her döneminde bulmak mümkündür. Ahlak ve adalet gibi bu ortak dil, insanı ve hukuki değerler olmadan medeniyetleri inşa etmenin mümkün olmayacağı bilinmektedir. Uygarlığı etkin kılmanın yolu ahlak ve adalet eğitimiyle olabileceği, ahlak ve adaletin olmadığı yerde uygarlıktan (medeniyetten) söz etmenin mümkün olamayacağı bilinmelidir.

Ahlak ve adaletin ilk verileceği yer hiç şüphesiz başlangıçta aile ocağı ve daha sonra okullardır. Bu iki kavram ferdin benliğinde belirgin bir şekilde yer etmelidir. Ahlak ve adalet eğitimi hayatın her safhasında verilmelidir. Özellikle ortaöğretimde adalet ve ahlak veya ahlak ve adalet isminde bir dersi müfredata konularak okullarda okutulmalıdır.

Günümüzde milletimize yön veren ahlaklı ve adil devlet adamlarını okul sıralarında okuyan çocuklarımıza anlatmamız önemli görevlerimizden biridir. İstikbale hazırlanan gençlere kültür, edebiyat ve geçmişimizi tanıtmak üzerimize düşen vebidir. Milletler kendi öz değerlerini iyi anlayıp öğrenirlerse istikbal için geçmişte ki hatalara düşmezler.

Eğitim ve öğretimde ahlak ve adalet kavramları doğru ve düzgün bir şekilde öğrencileri öğretilirse, gelecek nesil oluşturacağı dünyaya düzgün bir yerden bakmış olur.

Sonuç olarak bu makalede ahlak ve adaletin eğitimin nasıl, nerede, ne şekilde verilmesinin yönetimi ve yaklaşımı ortaya konulmaya çalışılmıştır. Bu yönüyle orijinal bir çalışma olduğu düşünülmektedir.

Kaynakça

- Açıkgenç, A. (2006). İslam Medeniyetinde Bilge ve Bilim, İsam Yay., İstanbul.
- Akpınar, Y.(1994). Azeri Edebiyatı Araştırmaları, Dergah Ya., s.467, İstanbul.
- Ateş, S.(1975). Kur'an-ı Kerim ve Yüce Meali, Kılıç Kitapevi, s.18, Ankara.
- Başkurt, İ.(2007). İslam Eğitiminde Kur'an Öğretimi ve Kur'an Kursları, s.55, Dem Dergi I, İstanbul.
- Bertrand Jouvenel, (1997)., İktidarın Temelleri,Çev:N.Muallimoğlu,Birleşik Ya., İstanbul.
- Bolay, S.H.(2009).Felsefe Sözlüğü, Nobel Yayın, s.5, Ankara Hayek, F.(1993). Liberal Bir Sosyal Düzenin İlkeleri, Siyasal Kitabevi, Anakara.
- Bulaç, A. (1990). Sosyal Bilimler Ansiklopedisi, Risale Yayınları, İstanbul.
- Dilmaç, B. (2010). Değerler Eğitimine Yaklaşımlar, Değerler Eğitimi Konferans Bildirileri, s.313-318, MEB Ya., , İstanbul.
- Ergin, O.(1997). Türk Maarif Tarihi, s. 1657, Eser Matbaası, İstanbul.
- Ersoy, M.A.(1993).Safahat, s.271-272, İFAV Yay., İstanbul.
- Flew Antony.(1995). Social Justice Isn't Any Kind of Justice, Liberal Düşünce No.6, Ankara.
- Hünler, Z.S.(1997). İki Adalet Arasında, Vadi Yayınları, Ankara.
- İbni Haldun, Mukaddime. (1990). I, Şark İslam Klasikleri, Çev:Z.Kadiri Ugan, MEB Ya., s.129, İstanbul.
- Gündüz, M. (2005). Ahlak Sosyolojisi, Ankara.
- Kılıç, A.F.(2011). Türkiye'de Ahlaki Değerlerin Yozlaşma Sürece, Eğitim-Bir-Sen, sayı:19, s.46-50, Ankara.

- Kılıç, A.F.(2008). Ziya Gökalp'in Din Sosyolojisi, s.70, Değişim Yay. İstanbul,
- Kızılçelik, S. ve Erjem, Y. (1992). Açıklamalı Sosyoloji Terimler Sözlüğü, Konya.
- Kutadgu Bilig. (1947). Tarih Enstitüsü Dergisi, sayı:1, İstanbul.
- Nami, K.(1925). Mekteplerde Ahlakı Nasıl Telkin Etmeli, s.6-7, Kanaat Matbaası, İstanbul
- Nutku U. (1998). İnsan Felsefesi Çalışmaları, Bulut Yayınları, İstanbul.
- Poole Ross (1991). Ahlak ve Modernlik, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- Resulzade, M.E. (1941). Azerbaycan Şairi Nizami, MEB Basımevi, s.102, Ankara.
- Sadak, N. (1938).Sosyoloji, Devlet Basımevi, s.95-96, İstanbul.,
- Vlastos Gregory .(1992). Justice and Equality, Oxford University, England.
- TÜBA(Türkiye Bilimler Akademisi). (2011). Bilim Terimleri Sözlüğü, Ankara.
- Yayla, A. (1993). Özgürlük Yolu, Turhan Kitabevi, Ankara.
- Yılmaz, A. (1997). Ahlak Üzerine Tartışmalar, İstanbul.